

Тамара Торчинська

СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ОНОМАСТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Навчання – основна форма розвитку пізнавальної активності. З одного боку, у процесі навчання учні здобувають для себе нові знання, під впливом яких стає ширшим і глибшим їхній кругозір, з другого боку, у процесі активної пізнавальної діяльності розвиваються навчальні можливості школярів, завдяки чому вони можуть самостійно і творчо не лише використовувати здобуті знання, але й шукати нові, задовольняючи свої потреби в пізнанні. При цьому головною умовою є розуміння дитиною змісту і значення виучуваного. Для цього учитель повинен поставити перед собою чітку педагогічну мету: в чому він має переконати дітей, як пояснити цінність для учнів виучуваного змісту в певний час і з найбільш близькою перспективою для них.

Якщо школярам буде зрозуміла мета кожного завдання, запропонованого учителем, і вона викликатиме інтерес, тоді вони зможуть виконувати значну кількість вправ, не стомлюючись. Цікава робота завжди полегшує її виконання, вчить краще працювати, виховує свідоме ставлення до праці. Як зробити звичайне завдання цікавим – це справа учителя, його мистецтва. Як правило, викликає зацікавлення те завдання, яке максимально розвиває самостійність дитини, активно будить її думку.

Ствердження того, що виклад матеріалу повинен бути цікавим, потрібно вважати провідним принципом методики сучасного уроку в початковій школі. Але це не означає, що інтерес має щось спільне з «цікавинками» або несе розважальний характер. Не можна перетворювати навчальний процес у «збірник цікавого», але не корисного. Кожне завдання повинно носити навчально-пізнавальний характер і одночасно бути цікавим як своїм змістом, так і формою та способом виконання.

За роки шкільного навчання у дітей виробляється звичка задовольнятися змістом навчання підручників, які в деякій мірі відстають від реального життя і зміст яких недостатньо впливає на формування світогляду учнів. Не завжди матеріал вправ орієнтує учителя на розвиток навчально-пізнавального інтересу та пізнавальної активності молодших школярів, яка формується і удосконалюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності та відповідного виховного впливу.

Практика особистої педагогічної діяльності переконує, що вимоги методичного апарату до вправ підручників «Рідна мова» для початкової школи не стимулюють школярів до постійного бажання самостійно, творчо працювати і глибоко усвідомлювати виучувані мовні явища. Потрібно вивчати мову на «живому» змісті, з яким діти безпосередньо зустрічаються, бачать його, спілкуються з ним, пізнають у відомому невідоме.

На сучасному етапі розвитку з'явилася потреба у мислячій людині, яка

має принципово нову здатність – *навчитися вчитися* і оволодіти тими знаннями, які потрібні на даному етапі. Необхідно дитину навчити мислити діалектично, не боятися труднощів і проблем, вміти творчо їх вирішувати й *відчувати насолоду від інтелектуальних зусиль*.

Головне завдання кожного вчителя початкової ланки освіти – розбудити у дитини допитливість, сформувати інтерес дослідника різних явищ і фактів як у процесі вивчення окремих предметів, так і в галузях суспільного життя. Потрібно об'єднати навчальний матеріал з позашкільними особистими враженнями дітей. У зв'язку з цим значну увагу потрібно приділяти вивченню слова, особливо – ономастичному локальному матеріалу, так як він ефективно сприяє розвитку пізнавальної активності молодших школярів і формуванню україномовної особистості.

Саме від учителя початкової ланки освіти залежить найбільшою мірою формування національної свідомості юних громадян України, тому педагоги і повинні подбати про те, щоб їхні вихованці відчували свою причетність до розбудови держави, збагатили свій життєвий досвід новими знаннями про державу, її символи, мову, в достатньому обсязі ознайомилися зі своїми правами і обов'язками, гордилися національними цінностями рідної землі, щоб росли готовими до праці в ім'я вільної України.

З метою стимулювання пізнавальної активності молодших школярів, спрямованої на засвоєння навчального матеріалу, розширення кругозору, виховання любові до рідного слова, до рідної землі, до свого народу доречно до основного змісту навчального матеріалу, зафіксованого у шкільних підручниках з рідної мови, використовувати додатково до виучуваної теми вправи, побудовані на ономастичному матеріалі.

– **Випишіть з тексту власні назви. Додайте назви міст та річок, які ви знаєте. Від власних назв утворіть загальні.**

Найбільше в Україні місто Київ. Названо його на честь засновника міста князя Кия. Велике старовинне місто Львів. Його заснував князь Данило Галицький і назвав ім'ям свого сина Лева. Місто Харків стоїть на річці Харківка. Тому й така назва. А тепер придивіться до цих назв. Полтава. Місто, що стоїть на річці Лтава. Ужгород – це місто, що на річці Уж. Луганськ – на річці Лугань. Давня назва Кам'яний Брід – це був зимівник запорізьких козаків.

– **Почитайте текст. Запропонуйте свої варіанти ще цікавіших імен, пояснивши усно свій вибір.**

Наші предки мали свої споконвічні власні назви. У 7-8 столітті на Русі дітей могли називати за порядком або часом їх народження: Третьяком, Четвертуною, Зимою, Літом, Жданом, Любимчиком, Суботою.

Вірили наші пращури у магічну силу слова. Вони гадали, що на людину може вплинути її ім'я. Тому синів називали Левом, Орлом, Соколом. До давніх слов'янських імен належать і такі, як Володимир, Всеволод, Святослав.

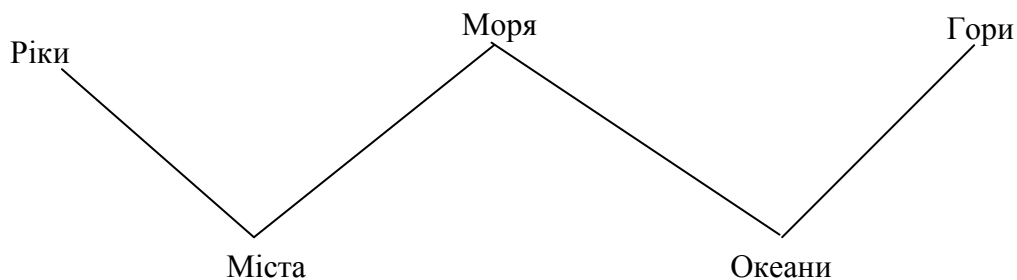
– **Допишіть власні назви до загальних.**

Прізвища (друзів, сусідів, учителів, улюблених письменників, поетів);

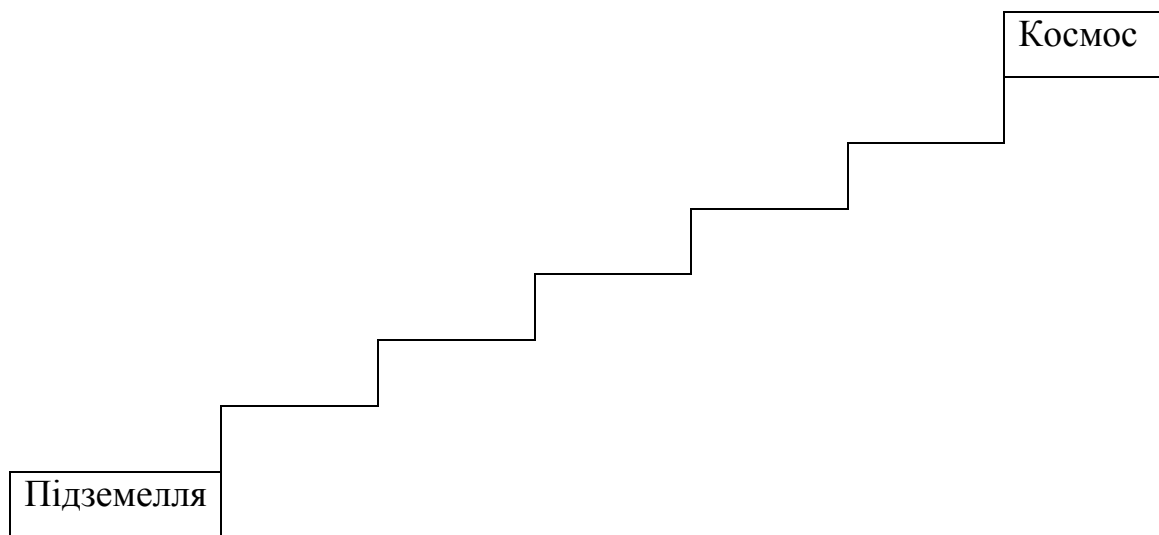
ріки, озера (на яких відпочивали, які протікають у місті чи селі, про які читали чи довідалися з телепередач, художньої літератури, віршів, дізналися від рідних).

Гра «Подорож».

Уявіть собі, що ви відправляєтеся класом у подорож: ріками, долинами, горами. Коли будете доїжджати до зупинки, потрібно називати власні назви до записаної загальної. Хто запише найбільше слів – той і буде переможцем. Переможцю дозволяється розповісти всьому класу про справжню свою подорож. А ви всі будете слухачами.

– Підніміться з підземелля в космос, назвавши відомі вам сузір'я.

– Прочитайте текст. Подумайте, чи доводилося вам бути хоч в одному замку, побудованому нашими предками. Якщо так, то розкажіть всім учням класу.

Наші предки будували замки, щоб боронити рідну землю від нападників. На горі вони ставили міцні будівлі, оточували їх високими кам'яними мурами. На мурах були сторожові вежі.

Добре відомі замки в Луцьку, Хотині, Кам'янці-Подільському, Хусті, Меджибожі, Острозі. Є замки в Києві і Львові. А зараз це пам'ятки історії, які відвідують туристи, щоб помилуватися працею і вмінням золотих людських рук.

– Запишіть в алфавітному порядку назви рік, які зустрічаються у тексті. Додайте ті назви, яких немає, а ви про них знаєте.

Полісся

Величезний, повний таємниць край дрімучих лісів і багnistих боліт знаходиться майже в самому центрі Європи. Близько тисячі кілометрів тече від самого витoku до Дніпра повноводна Прип'ять – головна річка Полісся. Горинь, Стир, Ясельна, Піна – її притоки.

– Запишіть подані іменники у два стовпчики: а) географічні назви; б) назви релігійних свят. Виділіть наголошений склад, з'ясуйте кількість букв та звуків у кожному слові.

Великдень, Тиса, Ятрань, Стрітення, Південний Буг, Свितязь, Різдво, Синевір.

– Складіть два речення зі словом **чумак** так, щоб в одному воно було власною назвою, а в другому – загальною.

– Прочитайте текст. Який найлюбленіший ваш куточок у місті Києві? Розкажіть про нього учням класу.

Про заснування Києва

*Поляни жили окремо і володіли своїми родами. І були три брати: одному ім'я **Кий**, другому **Щек**, а третьому – **Хорив**, а сестра в них була **Либідь**.*

*Сидів **Кий** на горі, де тепер узвіз **Боричів**. А **Щек** сидів на горі, яка зветься нині – **Щекавицею**. А **Хорив** на третій горі, від нього вона прозвалася **Хоревницею**.*

*І збудували вони місто в ім'я старшого брата і нарекли його **Київ**.*

Так, під час проведення уроків розвитку зв'язного мовлення, доречно пропонувати дітям написання творів. Наприклад, під час написання твору на тему «**Київ – столиця вільної України**» варто провести з дітьми підготовчу роботу, виховуючи почуття гордості за Україну, за рідну землю, за її славу і водночас трагічну багатовікову історію. Зачитати тексти поезій, через аналіз змісту яких учні отримують уявлення про духовні символи нашої історії і культури, без яких не мислиться українська земля і шлях її народу в майбутнє. Лише після цього школярі знайомляться із запропонованою лексикою для написання твору і приступають до роботи за колективно складеним планом. Учням з високим рівнем активності дозволяється складати план самостійно.

«Київ – столиця України»

Опорні групи лексики.

1. Назви: *Київ, Хрещатик, Софія Київська, Дніпро, Андріївська церква, Печерська Лавра, Золоті ворота, Володимирська гірка, Майдан Незалежності, Поділ.*

2. Ознаки: *Золотоверхий, древній, сивочолий, прекрасний, мальовничий, славний, славнозвісний, неперевершений, всесвітній, старий, широкий, старовинний, чудовий, сонцясяйний, загадковий, дорогий, найкращий.*

3. Дії: *підноситься, сяє, приваблює, захоплює, процвітає, майорить, возвеличує, розповідає, перегукується, зачаровує, вдивляється, гомонить, радіє, запрошує, плине, несе, прикрашається, зодягається, наряджається.*

4. Ознаки дії: *величаво, гарно, зачаровано, радісно, тихо, бурхливо, сильно, постійно, повсякденно, святково, ніжно, таємниче, стиха, сьогодні, ввечері, вранці, опівночі..*

1. Користуючись розробленою методикою, учні під керівництвом учителя складають так звану канву твору, добираючи з опорної групи лексики до поданих уже відомих їм назв **найбільш влучні** ознаки, дії та ознаки дій

№	Назви	Ознаки	Дії	Ознаки дій
1	Київ	древній	наряджається	сьогодні

2	Хрещатик	славнозвісний	зачаровує	повсякденно
3	Майдан Незалежності	чудовий	гомонить	бурхливо
4	Поділ	старий	перегукується	таємниче
5	Золоті ворота	старовинні	розповідають	радісно
6	Володимирська гірка	сивочола	вдивляється	зачаровано
7	Печерська лавра	сонцесяйна	запрошує	ніжно
8	Андріївська церква	загадкова	захоплює	сильно
9	Софія Київська	славна	підносить	величаво

2. Утворити речення з дібраних слів:

- *Сьогодні наряджається древній Київ.*
- *Повсякденно зачаровує славнозвісний Хрещатик.*
- *Бурхливо гомонить чудовий Майдан Незалежності.*
- *Перегукується таємниче старий Поділ.*
- *Старовинні Золоті ворота радісно розповідають.*
- *Сивочола Володимирська гірка зачаровано вдивляється.*
- *Запрошує ніжно сонцесяйна Печерська лавра.*
- *Загадкова Андріївська церква сильно захоплює.*
- *Величаво підноситься славна Софія Київська.*

3. Наступне завдання полягало в осмисленні того, що в кожному побудованому реченні не вистачає слів для **повного** розкриття думки. Отже, необхідно їх поширити потрібною лексикою, знайшовши для неї належне місце в синтаксичних конструкціях.

Методика роботи над поширенням речень.

Учитель: – *Сьогодні наряджається древній Київ. До чого?*

Діти: – *До свята, прийому гостей, параду, зустрічі спортсменів, приходу весни, першого вересня, Дня Перемоги, Нового року, Великодня, Різдва, 8 Березня.*

Учитель: – **Чим** повсякденно зачаровує славнозвісний Хрещатик?

Діти: – *Красою, величчю, спокоєм, бурхливим життям, одухотвореністю, радісним настроєм, вечірньою тишею, радісними піснями, гомоном.*

Учитель: – **Коли** бурхливо гомонить чудовий Майдан Незалежності?

Діти: – *У святкові дні, у години пік, у свята, на шкільних канікулах, коли святкують День Незалежності України, коли з'їжджаються на екскурсії люди з інших міст і країн, коли Весна з Зимой зустрічаються.*

Учитель: – **Чим** перегукується старий Поділ?

Діти: – *Дзвінкими голосами людей, гуркотом машин, рухом трамваїв, голосами птахів, скрипом коліс, гудками машин, міліцейськими свистками.*

Учитель: – **Про що** розповідають старовинні Золоті ворота?

Діти: – *Про своє минуле, про князя Володимира, про набіги татар, про*

гостей, про людей, про дружбу, про велич Києва.

Учитель. – **Куди** вдивляється зачарована Володимирська гірка?

Діти: – *У минуле, в небо, у простір, у майбутнє, в історію, в небокрай, у Дніпро, у красу, в життя людей, в рух машин, у схід Сонця, у надвечір'я.*

Учитель: – **Кого** ніжно запрошує сонцесяйна Печерська Лавра?

Діти: – *Дітей, людей, гостей, віруючих, приїжджених, грішних, священників, монахів, сиріт, голодних.*

Учитель: – **Чим** дуже захоплює Андріївська церква?

Діти. – *Красою, дзвонами, старовиною, теплом, чистотою, куполами, молебнями, архітектурою, іконами, тишею, спокоєм.*

Учитель: – **Де, над чим, куди** величаво підноситься слава Софії Київської?

Діти: – *На площі, над вічністю, увись, до небес, в зелені весни, у космос.*

4. Після проведення роботи над поширенням речень учні усно складають текст, фантазуючи, що вони самі приїхали до Києва і є його гостями. Це і є зачином тексту. А потім зі сформованих опорних речень будується зміст основної частини, через який вони більш глибоко знайомляться з Києвом як столицею незалежної України, архітектурними спорудами, старовинними пам'ятками, красою і величчю міста.

Кінцівку твору учні складають самостійно. Вона, як правило, залежить від зачину, від особистих вражень, від сприйняття і уявного бачення того, про що йшла мова у тексті.

Така методика роботи над розвитком творчих здібностей учнів досить ефективна. Перш за все, **ономастичний матеріал** допомагає учням пізнати світ, окремий витвір природи, історію міста, цінність архітектурних споруд. І не просто пізнати, а бачити за кожним словом живий образ. Саме тому, коли учні складали текст, вони додавали слова на позначення дій, одухотворяючи неживі предмети.

Доречно навести приклади окремих речень із творів учнів.

- **Київ** – це моя мрія. Я обов'язково в ньому буду жити.
- Моє улюблене місто – це славний **Київ**. Він сивочолий, мудрий, прекрасний.
- Якщо є рай, то це – квітучий **Київ** з **Дніпром-Славутою**.
- Бог подарував людям **Софію Київську**. Вона буде вічно чарівною і неповторною.
- Київ чудовий в усі пори року, а особливо у пасхальні дні. Тоді дзвонять в **Андріївській церкві, Печерській лаврі**. Так скликають людей на зустріч з **Ісусом Христом**.
- Думують **Золоті ворота** про славних князів.

Передаючи велич і красу Києва, учні добирають навіть такі слова і словосполучення, яких не було в опорній групі лексики, і після аналізу творів самостійно роблять висновок про те, що любити Україну, любити Київ – це означає знати добре історичне минуле краю (міста), людей, які возвеличують його, гордитися славним минулим, захоплюватися сьогоденною красою,

любити українську мову і спілкуватися нею, бо вона чиста, милозвучна, джерельна. Діти розвивають усне і писемне мовлення, удосконалюючи себе як особистість.

У процесі роботи над опорними групами лексики з використанням ономастичної лексики варто виробляти в учнів уміння поєднувати слова за семантичною цінністю, розуміти роль кожного слова у структурі і змісті речення, передавати власні почуття, що виражають позитивну чи негативну оцінку, висловлювати своє ставлення до побаченого, почутого, прочитаного. Така психологічна підготовка ефективно спрацьовує і справляє враження навіть на тих дітей, в яких низький рівень пізнавальної активності, адже кожна дитина хоче побути в ролі оповідача, особливо якщо це розповідь про найзаповітніше.

Поступове самостійне оволодіння додатковою інформацією, запропонованою учителем індивідуально для кожного учня відповідно до обраної теми творчої роботи, підсилює активну роль дитини. Це забезпечує, передусім, розвиток активної розумової діяльності, позитивно впливає на удосконалення аналітико-синтетичних умінь школярів.

Позитивна емоційна і психологічна атмосфера у класі, бажання учителя різноманітними прийомами роботи заохотити дітей до творчості з використанням ономастичної лексики мають вплив не тільки на розвиток пізнавальної потреби кожного учня, а й на позитивні результати в пізнанні навколишнього світу та поліпшенні якості знань школярів.

Саме людські емоції активізують розумову діяльність, причому під їхнім впливом в учнів змінюється спрямування пізнавального процесу та його інтенсивність. Використання ономастичного матеріалу, зразків високохудожніх літературних, наукових та соціально-політичних творів, які містять різні розряди онімів, поєднання раціонального і емоційного, оптимальне їхнє співвідношення із творчими можливостями школярів стимулює у них розвиток пізнавальної активності, виховує у дітей такі якості характеру, які забезпечують позитивний вплив на появу в учнів уміння поповнювати свої знання самостійним шляхом, переносити їх в нові умови і використовувати у повсякденному житті.

Таким чином, ономастичний матеріал, вміло дібраний до виучуваної теми з рідної мови за програмою початкової школи, активно сприяє формуванню пізнавального інтересу та розвитку пізнавальної активності і пізнавальних потреб молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каніщенко А.П. Уроки розвитку зв'язного мовлення в початкових класах: Посібник для вчителя. – К.: Рута, 2000. – 128 с.
2. Лозова В.І. Пізнавальна активність школярів (Спецкурс з дидактики). – Харків: Основа, 1990. – 89 с.
3. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. – К.: Радянська школа, 1982. – 176 с.

4. Семенов В.Г. До проблеми ефективності операційних ігор у формуванні пізнавальних інтересів учнів-підлітків // Педагогіка: Респ. наук.-метод. збірник. – К.: Радянська школа, 1984. – Вип. 23. – С. 63-70.
5. Скуратівський Л.В. Пізнавальні завдання з української мови. – К.: Радянська школа, 1987. – 142 с.
6. Янко М.Т. Гомін Землі: Загадки топонімічні. – К.: Веселка, 2000. – 127 с.
7. Янко М.Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник. – К.: Знання, 1998. – 432 с.